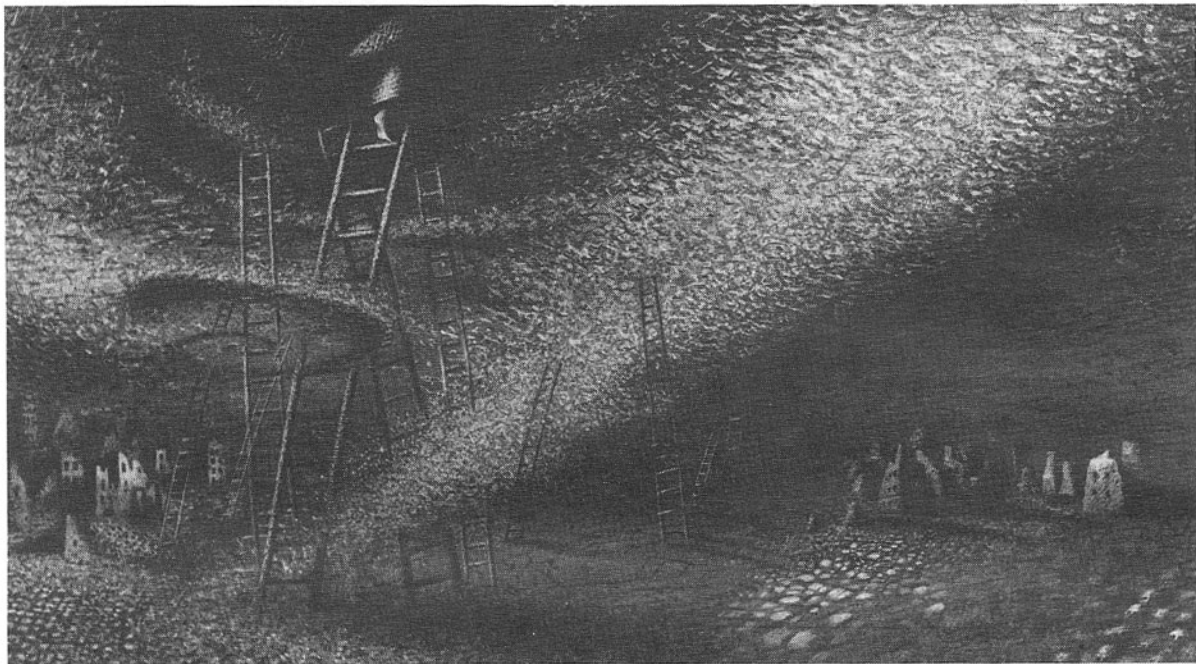

ЯКОЙ БУДЗЕ НЕДЭФІЦЫТНАЯ КНІГА?

С. Чарановіч. Ілюстрацыя да кнігі Навума Кісліка "Памяці патэфона". Тэмпера, 1995.

Кніга перастала быць дэфіцытам. Гэта зразумелі ўсе: і тыя (на жаль, іх большасць), хто сёння трымае кнігу ў руках ад выпадку да выпадку, хто ў нашай паўсядзённай барацьбе за выжыванне спакойна абмінае шматлікія кніжныя латкі, і тыя (на жаль, іх меншасць), хто кнігамі яшчэ цікавіцца, зазірае час ад часу ў кнігарні, наведвае бібліятэкі, затрымліваецца каля стэндаў з кніжнымі навінкамі. Успомніце: яшчэ не так даўно кніжная шафа, застаўленая саліднымі падпіснымі выданнямі, не ў апошнюю чаргу сведчыла аб магутных магчымасцях іх уладальніка, бо набыць гэтыя кнігі было амаль немагчыма, іх трэба было "дастаць". Зараз жа, убачыўшы паліцу з апошнімі выданнямі, мы адчуваем хіба што лёгкую зайздрасць: набыць не праблема, але колькі ж трэба выкласці за гэта грошай?

Такім чынам, відавочна — кніга сапраўды перастала быць дэфіцытам. Але якой яна стала сёння, якой будзе заўтра наша сучасная недэфіцытная кніга?

Адказы на гэтыя пытанні хоць у нейкай ступені маглі атрымаць наведвальнікі выстаў, што адбыліся ў канцы сакавіка — пачатку красавіка ў Мінску. Спачатку ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі праходзіла выстава "Беларуская кніга-96", на якой экс-

панавалася кніжная прадукцыя, выдадзеная ў рэспубліцы ў мінулым годзе. Праз некалькі дзён у Рэспубліканскай мастацкай галерэі адкрылася выстава "Мастак і кніга-97", арганізаваная Міністэрствам культуры, Саюзам мастакоў, Асацыяцыяй кнігавыдаўцоў і кнігараспаўсюджвальнікаў і выдавецтвам "Кавалер Паблішэрс". У межах абедзвюх выстаў праводзіліся конкурсы, працавала журы, былі названы лаўрэаты, якія атрымалі ганаровыя дыпламы, а гледачы мелі амаль што унікальную магчымасць убачыць адразу і тэорыю, і практыку, параўнаць тое, што робіцца ў творчых майстэрнях, і тое, што ў выніку атрымлівае чытач, параўнаць і зрабіць некаторыя высновы.

Апошнія дзесяцігоддзі развіцця кніжнай графікі неаднойчы пераконвалі нас у тым, што кніга — не толькі крыніца інфармацыі, але і твор мастацтва. Многія з беларускіх выданняў 60-ых — 80-ых гадоў менавіта імі і былі. Мы слухна ганарыліся тым, што беларускае кніжнае мастацтва мела свой адметны твар, свае традыцыі; яго ведалі не толькі на ўсесаюзнай, але і на міжнароднай арэне. У галіне кніжнай ілюстрацыі працавалі таленавітыя, рознабаковыя мастакі, чые творы неаднаразова атрымлівалі самыя прэстыжныя ўзнагароды. Ці ўсё ў мінулым?

На шчасце — не. Доказ таму — выстава “Мастак і кніга-97”.

Прыкметы эканамічнага крызісу былі відавочныя: адсутнасць ацяплення ў выставачных залах нагадвала пра знаёмы далёка не ўсім цяжкасці ваенных часоў: наведвальнікі не рызыкнулі зняць паліто нават на вернісажы. Афармленне твораў часам было даволі сціплае. Нягледзячы на назву “рэспубліканская”, абмежаваным аказалася і кола ўдзельнікаў — творы экспанавалі ў асноўным сталічныя мастакі. І ўсё ж такі выстава паказала: беларускае мастацтва кнігі пакуль што жыве, бо працуюць мастакі. Выстава дала магчымасць сустрэцца і з карыфеемі (свае новыя творы — ілюстрацыі да Новага Запавету і “Лірыкі” А.Пушкіна — паказаў А.Кашкурэвіч), і з мастакамі сярэдняга пакалення: В.Валынцом, У.Сытчанкам, У.Лукашчыкам, І.Лобан, В.Кліменкам, М.Казловым і інш., якія, здаецца, і нясуць сёння асноўную адказнасць за стан беларускай кніжнай графікі. А вось моладзі, яркіх і запамінальных новых імёнаў не было. Прэмія за дэбют так і засталася непрысуджанай.

Парадавала, што на выставе прысутнічала нацыянальная класіка, натхнялі мастакоў і творы сучасных беларускіх празаікаў і паэтаў: Ю.Хілько праілюстравалі “Вянок” М.Багдановіча, і яго прадуманыя па форме, узнёсла-асацыятыўныя па зместу і таямніча-аксамітныя па фактуры ілюстрацыі — ці не лепшае, што экспанавалася на выставе. В.Кліменка паказаў ілюстрацыі да паэмы М.Гусоўскага “Песня пра зубра”, У.Сытчанка экспанавалі ілюстрацыі да аповесці В.Быкава “Мёртвым не баліць” і зборніка паэзіі А.Вярцінскага “Хлопчык глядзіць”, С.Чарановіч прадставіў элементы мастацкага аздаблення кнігі паэзіі У.Някляева “Проща”.

Парадавала, што пакуль яшчэ захавалася ў нашай кніжнай ілюстрацыі падыход да кнігі як да цэласнага арганізма, дзе ўсё, ад вокладкі і да апошняй канцоўкі ў тэксце, павінна падпарадкоўвацца творчай волі мастака. А.Дрозд прадставіў вокладку да вершаў Н.Наталіч “Старонка”; Ю.Рыжыкаў экспанавалі старонкі кнігі апавяданняў О’Генры, дзе тэкст удала спалучыўся з ілюстрацыямі, а элементы кніжнага аздаблення з поспехам выканала М.Янчук.

Не мог не парадаваць і даволі высокі прафесійны ўзровень выканання твораў. Але, шчыра кажучы, было і тое, што засмуціла.

Перш за ўсё — гэта абмежаванасць прадстаўленых графічных тэхнік. Дзе падзеліся афорты, літаграфіі, лінарыты, дрэварыты — тыя тэхнікі, якія з 60-ых гадоў трывала ўкараніліся ў беларускай кніжнай ілюстрацыі? На жаль, большасць мастакоў абралі звычайны малюнак, скарысталі толькі туш, акварэль і гуаш. Дзе падзеліся смелыя эксперыментальныя, часам нават “правакуючыя” творы, якія раней на такіх выставах заўсёды выклікалі спрэчку, мелі рэзананс? Іх не было. Адзінае, мабыць, выключэнне — выразныя па форме ілюстрацыі У.Лукашчы-

ка да кнігі В.Гігевіча “Марсіянскае падарожжа” — толькі пацвярджае тую ісціну, што большасць мастакоў, на жаль, задаволілася паўтарэннем (няхай і добрым) ужо вядомага. І нават самая святочная і яркая частка любой выставы ілюстрацыі — кніга для дзяцей — на гэты раз здалася даволі сціплай.

З дакладнасцю да наадварот выглядала выстава гатовай кніжнай прадукцыі “Беларуская кніга-96” — у невялікай выставачнай зале Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі экспанаваліся кнігі, выдадзеныя ў рэспубліцы ў мінулым годзе. Бясспрэчным лідэрам была дзіцячая літаратура. Аб гэтым крыху ніжэй, а пакуль акрэслім відавочную прычыну адсутнасці кніжнага дэфіцыту. Як высветлілася, сёння ў Рэспубліцы Беларусь дзейнічаюць 11 дзяржаўных выдавецтваў, правы на выданне літаратуры маюць таксама звыш 1400 нездзяржаўных выдавецтваў, фірм. Зразумела, не ўсе яны выкарыстоўваюць свае правы, але ўсё-такі за мінулы год агульнымі намаганнямі было выдадзена 3809 кніг і брашур агульным накладам 59,1 млн. экзэмпляраў. Расклад сіл

В.Вальнец. Ілюстрацыя да кнігі казак братоў Грыма “Цудоўная хатка”. Тэмпера, 1994.

Ю. Хілько. Ілюстрацыя да кнігі М. Багдановіча "Вянок". Тэмпера, 1994.

тут такі: у дзяржаўных выдавецтвах — 523 выданні (наклад — 11,4 млн. экз.), у недзяржаўных — 1913 (46,7 млн. экз.). Усяго было выдадзена 598 кніг і брашур на беларускай мове (наклад іх 88 млн. экз.). Безумоўна, далёка не ўсё выдадзенае экспанавалася, але паказана было далёка не горшае.

Цікава было б прааналізаваць, як за апошні час змяніўся выдавецкі рэпертуар. Але гэта лепш пакінуць сацыёлагам. Мы ж заўважым: дзяржаўныя выдавецтвы асноўную ўвагу надавалі навуковай і даследчай літаратуры (тут бясспрэчны лідэр — выдавецтва "Беларуская энцыклапедыя"), недзяржаўныя рабілі стаўку на папулярную літаратуру і кнігі для дзяцей. І гэта зразумела: ва ўмовах свабоднай канкурэнцыі (калі яна захавецца і надалей) выдавацца заўсёды будзе тое, на што ёсць попыт, чым цікавіцца грамадства, што ў рэшце рэшт можна прадаць. Іншая справа — як жа выдаваць тое, што сёння цяжка прадаць? Вось тут шмат залежыць і ад дзяржаўнай палітыкі, і ад пазіцыі прыватных прадпрымальнікаў.

Гісторыя кніжнай ілюстрацыі ведае, што час ад часу (і не толькі ў нашым стагоддзі) узніклі дыскусіі пра далейшы лёс ілюстрацыі ў дарослай кнізе. На шчасце, пакуль што не здзейсніліся самыя змрочныя прагнозы: ілюстрацыя ў дарослай кнізе не знікла. Але адбыцца гэта можа ў самы бліжэйшы час.

Мяркуюце самі: у мінулым годзе, за выключэннем некалькіх сувенірных мініяцюрных кніг, на належным узроўні, здаецца, было праілюстравана толькі адно "дарослае" выданне — кніга пазэіі У. Някляева "Проща". І гэта — бясспрэчная ўдача мастака С. Чарановіча. Дакладна абраўшы свой шлях, мастак не імкнецца стварыць нейкую выяўленчую паралель тэксту — яго тонкія па адценнях, вельмі насычаныя, глыбокія па колеру асацыятыўныя творы, сабраныя ў блокі па некалькі аркушаў, ствараюць неабходныя для чытача эмацыянальныя і, здаецца, прасторавыя паўзы ва ўспрыняцці пазэічных старонак. Выцягнуты па вертыкалі фармат, добрая папера, з густам абраны шрыфт, застаўкі ў тэксце — усё гэта надае выданню непаўторны і ўрачысты характар. Але кніга У. Някляева — хутчэй за ўсё выключэнне, яна, па сутнасці, не мае канкурэнтаў. А шкада, бо ілюстрацыя ў раманах, паэме ці апавяданні — зусім не "карцінка для непісьменных", гэта спроба мастака пранікнуць у сутнасць літаратурнага твора, імкненне адчуць іншую эпоху, уступіць у дыялог з мінулым і сказаць нешта пра час, у якім нам выпала жыць. Ці даруюць нам нашчадкі, калі з-за матэрыяльных цяжкасцей (хоццацца спадзявацца — часовых) традыцыя гэтая будзе парушана?

Дарэчы, аб нашчадках... Пераважная колькасць выданняў, якія экспанаваліся на выставе "Беларус-

У.Вішнеўскі. Ілюстрацыя да кнігі М.Нікалаева "Палаца кнігапіс-наль". Каліровы афарм, 1991.

кая кніга-96", была адрасавана дзецям. І тут наяўнасць ілюстрацый — зусім не выключэнне, а неабходная ўмова самога існавання кнігі для маленькіх. Гледача з першай хвіліны літаральна атуляе свет казачных герояў — знаёмых і незнаёмых. Якая разнастайнасць фарматаў, якая шыкоўная папера, якія яркія вокладкі! І не адразу, а толькі паступова пачынаеш пазнаваць знаёмых мастакоў. Па-ранейшаму таленавіта працуюць Т.Беразенская, Н.Сустава, М.Байрачны, Я.Ларчанка, А.Карповіч, М.Казлоў і інш. Многія мастакі супрацоўнічаюць як з дзяржаўнымі, так і з недзяржаўнымі выдавецтвамі, у пэўнай ступені гарантуючы апошнім высокі мастацкі ўзровень іх выданняў. Але нельга не звярнуць увагу і на іншае. Выдавецтвы "Белфаксвыдатгруп", "Літаратура", "Асар", "Кавалер", "Аракул", "Рыф", "Сказ" і інш., здаецца, часам робяць стаўку на стварэнне нейкага ўніверсальнага міжнароднага стылю. Некаторыя з іх перадрукоўваюць творы замежных мастакоў, а калі і ствараюць сваё, то больш за ўсё такія ілюстрацыі нагадваюць шырока вядомыя заходнія коміксы ці папулярныя дыснеўскія мультыкі. Ці заўсёды гэта дрэнна? Напэўна, не. Па-пер-

шае, яны падабаюцца дзецям: часам такія выданні пераўтвараюцца ў кніжку-забаўку, кніжку-гульнію, кніжку-галаваломку, і робіцца гэта (трэба аддаць належнае) вельмі вынаходліва. Па-другое, ці гэта дрэнна, што сёння нашы дзеці маюць магчымасць трымаць у руках тыя ж самыя кніжкі, што і дзеці Амерыкі, Францыі ці Японіі, бачыць тыя ж самыя Барбі, наведваць аднолькавыя "Макдональдсы"? Дрэнна будзе толькі тады, калі ўсё гэта пераважыць у іх душы сваё, нацыянальнае. Дрэнна будзе, калі, захопленыя гэтым універсальным стылем, часам даволі агрэсіўным, часам, наадварот, — стэрыльным і халодным, дзеці нашы так і не пазнаюць мілагучнасці матчынай калыханкі, выразнасці казкі пра сінію свету, не адчуюць прыгажосці саламянага пеўніка. А ўсё гэта прыходзіць да нашых дзяцей не ў апошнюю чаргу і праз карцінку ў першай кнізе.

Кніга сёння перастала быць дэфіцытам. Але сёння значна больш, чым учора, беларуская кніга мае патрэбу ў падтрымцы — матэрыяльнай і духоўнай. Бо заўтра дэфіцытам можа стаць сама гэта з'ява — беларускае мастацтва кнігі.

М